

Jerzy Prochwicz (Piotrków Trybunalski)

WOJSKO POLSKIE W OCHRONIE GRANIC W OKRESIE MAJ – GRUDZIEŃ 1945 R.

W historii polskich formacji granicznych dzień 10 czerwca ma szczególne znaczenie. Znaczenie to jest związane z wydarzeniami, jakie zaszły po zakończeniu działań wojennych na europejskim teatrze wojennym w maju 1945 r. oraz ustaleniami dotyczącymi granic państwa polskiego, jakie zapadały na konferencjach w Teheranie¹, Jałcie² i Poczdamie³. Nowy kształt terytorium, jaki uzyskała Polska po II wojnie światowej w wyniku wspomnianych konferencji i umów polsko-radzieckich⁴, przyniósł nowe ukształtowanie granic państwowych a tym samym

¹ W trakcie konferencji teherańskiej (28 XI – 1 XII 1943 r.) nakreślono granicę Polski na wschodzie i zachodzie. Ponadto przyjęto wspólne stanowisko w sprawie granicy polsko-sowieckiej, ze szczególnym uwzględnieniem kryterium etnograficznego. L. Pastusiak, *Roosevelt a sprawa polska*, Warszawa 1980, s. 167; A. Wasilewski, *Granica lorda Curzona. Polska granica wschodnia od Wersalu do Schengen (traktaty, umowy, przejścia graniczne, podróży, wizy)*, Toruń 2003, s. 92-94.

² W trakcie konferencji jałtańskiej (4-11 II 1945 r.) określono granicę Polski na wschodzie wzdłuż linii Curzona oraz uznano prawa Polski do przyrostu terytorialnego na północy i zachodzie. E. R. Stettinius, *Roosevelt and Russians. The Yalta Conference*, London 1950, s. 232; *Dokumenty wnešnej polityki SSSR*, t. III: *1 iúl 1920 g. – 18 marta 1921 g.*, t. III, Moskwa 1959, s. 106-107; *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, t. III, oprac. L. Gelberg, Warszawa 1960, s. 117; W. T. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939-1945)*, cz. 1, Warszawa 1967, s. 535; S. Zabiełło, *Orząd i granice*, Warszawa 1986, s. 214.

³ Uchwała Konferencji Poczdamskiej w sprawie polskiej z 2 VIII 1945 r., [w:] *Diplomatic Papers. The conference of Berlin. The Potsdam Conference 1945*, Washington 1960, s. 1509-1511; *Dokumenty wnešnej...*, t. III, s. 349-350; *Prawo międzynarodowe...*, t. III, s. 197; W. T. Kowalski, *Walka dyplomatyczna...*, cz. 2, Warszawa 1985, s. 217.

⁴ 27 VII 1944 r. w Moskwie zostało zawarte tajne porozumienie między Polskim Komitetem Zwolnienia Narodowego a Rządem ZSRS o polsko-sowieckiej granicy państwowej. Zgodnie z artykułem I niniejszego porozumienia postanowiono, że przy ustalaniu granicy państwowej podstawę stanowić będzie linia Curzona. *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. VIII, Warszawa 1974, s. 158-159. 16 VIII 1945 r. w Moskwie zawarto umowę o polsko-sowiec-

był czynnikiem sprawczym podjęcia działań w celu organizacji systemu ochrony granic i organizacji formacji granicznej. Zorganizowanie systemu ochrony granic i organizacja formacji granicznej, tuż po zakończeniu działań wojennych w maju 1945 r., w trakcie formowania systemu społeczno-politycznego przez przejmujących władzę komunistów z Polskiej Partii Robotniczej (PPR) nastęrczało jednak wiele problemów, począwszy od kadrowych, kończąc na logistycznych. Jednakże ze względów politycznych, mających związek z kontrowersjami wśród aliantów dotyczących przebiegu granicy zachodniej, istniała bezwzględna konieczność zorganizowania tymczasowych form ochrony granicy. Było więc racją stanu jak naj-szybsze zorganizowanie systemu ochrony linii rzeki Odry i Nysy Łużyckiej.

Stąd też Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej⁵ kierując się racją stanu, a nie mając możliwości organizacji w krótkim czasie formacji granicznej, postanowił doraźnie skierować do ochrony granicy państwa wydzielone związki taktyczne Wojska Polskiego. Konsekwencją podjętej decyzji było skierowanie na granicę zachodnią i część granicy południowo-zachodniej powracającej z terenu Czechosłowacji 2. Armii WP⁶, która z dniem 17 maja 1945 r. została wyłączona ze składu 1. Frontu Ukraińskiego.

W tym samym dniu dowódca Wojska Polskiego, marsz. Michał Rola-Żymierski wydał rozkaz, nakazujący jednostkom taktycznym 2. Armii objąć służbę na granicy państwa⁷. Nakazywał on zorganizowanie ochrony zachodniej granicy Polski poprzez obsadzenie pięcioma dywizjami piechoty (5., 7., 8., 10. i 12.) w pełnym składzie⁸ wschodniego brzegu rzeki Odry, od jej ujścia aż po Wrocław, a następnie wzdłuż rzeki Bystrzycy i dalej na południe do granicy z Czechosłowacją, w rejonie Głuszycy. Obsadzenie linii rzek Odry i Bystrzycy, z pozostawie-

kiej granicy państwowej. Umowa stwierdzała, że granicę między Polską a ZSRS stanowić będzie linia Curzona z odchyleniami na rzecz Polski w niektórych rejonach od 5 do 8 km. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. RP) Nr 35 z 16 IV 1947 r., poz. 167, s. 557-559. A. Wasilewski, op. cit., s. 105.

⁵ Rząd Tymczasowy RP utworzony został na mocy ustawy Krajowej Rady Narodowej 31 XII 1944 r. w drodze przekształcenia PKWN. Istniał do 28 VI 1945 r. Premierem był Edward Osóbka-Morawski.

⁶ Działania bojowe 2. Armii WP na terenach Czechosłowacji opisał: S. Gać, *Udział 2. armii Wojska Polskiego w operacji praskiej*, Warszawa 1962.

⁷ Centralne Archiwum Wojskowe [dalej: CAW], sygn. III-1-1, s. 167-169, Rozkaz naczelnego dowódcy WP nr 00264/OP; *Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945. Wybór materiałów źródłowych*, t. III, Warszawa 1965, s. 1000. K. Kaczmarek, *Druga Armia Wojska Polskiego*, Warszawa 1978, s. 648.

⁸ 12. DP, która nie brała udziału w wojnie, weszła w skład 2. Armii WP na podstawie rozkazu NDWP nr 00264/OP z dn. 17 V 1945 r., w miejsce 9. DP, która przeszła do dyspozycji naczelnego dowódcy WP i została skierowana do Rzeszowa. *Organizacja i działania...*, t. III, s. 1001; E. Ginalski, E. Wysokiński, *Dziwiga drezdeńska. Z dziejów 9 Drezdeńskiej Dywizji Piechoty 1944-1947*, Warszawa 1984, s. 247.

niem poza rubieżą ochrony Ziemi Lubuskiej oraz części Dolnego Śląska wynikało z braku uzgodnień między aliantami, co do przebiegu polskiej granicy zachodniej w części południowej.

W następstwie tego dowódca 2. Armii gen. dyw. Karol Świerczewski nakazał podległym związkom taktycznym dokonać odpowiednich przegrupowań i z dniem 20 maja rozpocząć obsadzanie przydzielonych odcinków granicznych⁹. Po wykonaniu zadania związki taktyczne miały z 10 czerwca przystąpić do pełnienia służby ochronnej. W myśl zawartych w rozkazie nr 00264/OP Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego wytycznych, związki taktyczne po osiągnięciu nakazanych rejonów miały rozmieścić oddziały garnizonami i przystąpić do ochrony wyznaczonych odcinków granicy. System ochrony miał być zorganizowany w postaci patroli, służby garnizonowej i wartowniczej pełnionej w węzłowych punktach komunikacyjnych i poszczególnych miejscowościach. Związki taktyczne miały dokonywać kontroli ruchu osobowego i pojazdów oraz czuwać nad bezpieczeństwem ludności¹⁰. Wydany rozkaz był więc pierwszym aktem prawa wewnętrznego w zakresie ochrony granic państwa.

Postawione dywizjom zadania sprowadzały się, generalnie rzecz biorąc, do organizacji systemu kordonowego, mającego na celu zamknięcie i objęcie kontrolą, w oparciu o odrzańsko-bystrzycką rubież, wszystkich możliwych do wykorzystania dróg, przepraw i węzłów kolejowych, w celu niedopuszczenia do powrotu na zajmowane obszary ludności niemieckiej, która ewakuowała się z wojskiem niemieckim, a także dla *zahamowania przechodzenia lub przejazdu pojedynczych osób albo grup z terenów Polski na zachód bez specjalnych zezwoleń*¹¹. Takie działanie

⁹ CAW, sygn. III.5.167, s. 161, Rozkaz wewnętrzny dowódcy 2. Armii WP nr 17 z 19 V 1945 r.; K. Kaczmarek, op. cit., s. 649. Rozkazy o obsadzeniu poszczególnych odcinków granicy przez dywizje WP vide: CAW, sygn. III.60.5, s. 49-52 i CAW, sygn. III.60.8, s. 82. Dywizjom wyznaczono następujące odcinki: 12. DP – ujście Odry–Gryfino (wył.), mp. dowództwa – Goleniów; 5. DP Gryfino–Słubice (wył.), mp. dowództwa – Myślibórz; 8. DP – Słubice–Nowa Sól; miejsce postoju dowództwa – Świebodzin; 7. DP – Nowa Sól–Wołów (wył.), mp. dowództwa – Wschowa; 10. DP – Wołów–Police, mp. dowództwa – Wrocław. Dowództwo 2. Armii, na które nałożono obowiązek kierowania ochroną granicy ulokowano w Poznaniu. Istnieją przesłanki wskazujące, że dowództwo WP nie posiadało dostatecznej wiedzy, co do rozgraniczeń terytorialnych między Polską i ówczesną Czechosłowacją.

¹⁰ Na początku III dekady maja dywizje piechoty 2. Armii WP osiągnęły nakazane rejon i przystąpiły do bezpośrednich przygotowań związanych z rozpoczęciem pełnienia służby ochronnej w przydzielonych pasach działania. Najwcześniej, bo już 22 V 1945 r., zameldowały o objęciu wyznaczonych odcinków 8. i 10. DP. Nie obsadzono przydzielonych rejonów, które znajdowały się po stronie czechosłowackiej II i III batalionu 29. pp z 10. DP. Vide: CAW, sygn. III.5.30, s. 20, Meldunek nr 46 dowódcy 10. DP z 22 V 1945 r.; Daty objęcia przez 8. i 10. DP nakazanych odcinków granicy 22 V 1945 r. za: J. Ławski, *Ochrona Granic Polski Ludowej 1945-1948*, Warszawa 1974, s. 72.

¹¹ Zgodnie z rozkazem nr 00264/OP z 17 V 1945 r. prawo wydawania tego rodzaju zezwoleń otrzymali: dla osób wojskowych – szef Sztabu Głównego WP, I wiceminister obrony narodowej oraz

wynikało ze stanowiska polskich władz politycznych, będącego pokłosiem stanowiska Wielkiej Trójki, o konieczności wysiedlenia ludności niemieckiej z obszaru jaki obejmą granice Polski¹². Powierzenie związkom taktycznym ochrony granic przy braku jakiegokolwiek doświadczenia w tym zakresie wymagało także dokonania istotnych przeobrażeń w procesie ich szkolenia. Należało przyjąć nowe cele i formy działania operacyjno-szkoleniowego, niezbędne w wypełnianiu zadań w zakresie ochrony i zabezpieczenia granic państwa¹³.

Rozpoczęty w maju 1945 r. przez 2. Armię WP proces obsadzania granicy wzdłuż wschodniego brzegu rzeki Odry, następnie wzdłuż rzeki Bystrzycy i dalej na południe do granicy z Czechosłowacją, był częścią planu zmierzającego do objęcia ochroną pozostałych odcinków granicy państwa. Realizację planu rozpoczęto 24 maja 1945 r. W tym dniu NDWP wydzieliło z 2. Armii trzy dywizje piechoty (1., 3. i 9.), które miały objąć ochroną granicę wschodnią¹⁴. Jednakże ze względu na intensywną działalność zbrojnego podziemia, tak polskiego jak i ukraińskiego, dywizje te *de facto* nie objęły wyznaczonych rozkazem odcinków granicy wschodniej, lecz przystąpiły do działań mających na celu zwalczanie podziemia.

Zachodzące zmiany w sytuacji politycznej na arenie międzynarodowej w kontekście zbliżającej się konferencji poczdamskiej spowodowały, że władze polskie po uzyskaniu akceptacji strony sowieckiej, nakazały przesunięcie jednostek 2. Armii z dotychczas zajmowanych pozycji w kierunku zachodnim. W efekcie czego 25 maja 1945 r. dowództwo 2. Armii otrzymało rozkaz NDWP nr 0283 r. nakazujący przegrupowanie dywizji z dotychczas zajmowanych pozycji wzdłuż środkowej Odry i Bystrzycy na zachód – na rubież Nysy Łużyckiej, w celu zabezpieczenia granicy zachodniej i częściowo południowo-zachodniej¹⁵.

W myśl wydanego rozkazu dowódca 2. Armii gen. dyw. Świerczewski rozkazem nr 18 z 27 maja 1945 r.¹⁶ zmienił dotychczasową dyslokację związków taktycznych, polecając im obsadzić wschodni brzeg rzeki Odry i Nysy Łużyckiej¹⁷. Nowa dyslo-

dowócy 1. i 2. Armii WP; dla osób cywilnych – zainteresowane ministerstwa w postaci pisemnych delegacji służbowych.

¹² B. Pasierb, *Polska myśl polityczna okresu II wojny światowej wobec Niemców*, Poznań 1990, s. 269.

¹³ CAW, sygn. III.5.167, s. 167, Pismo nr 0525 dowódcy 2. Armii WP z 26 V 1945, które nakazywało dokonać zmian w procesie szkolenia.

¹⁴ CAW, sygn. III.1.36, k. 179, Rozkaz naczelnego dowódcy WP nr 0028 z 24 V 1945 r.

¹⁵ CAW, sygn. III.1.36, k. 175, Rozkaz naczelnego dowódcy WP nr 0283 z 25 V 1945 r. Rozkaz ten, nakazywał bezzwłoczne przesunięcia w nowe rejonu 7., 8. i 10. DP.

¹⁶ CAW, sygn. III.5.167, s. 169; J. Ławski, op. cit., s. 73. H. Dominiczak, *Zarys historii Wojsk Ochrony Pogranicza 1945-1985*, Warszawa 1985, s. 36.

¹⁷ Zgodnie z wydanym rozkazem związki taktyczne miały się przegrupować do rejonów: 12. DP – wy-

kacja dywizji w celu zabezpieczenia granicy zachodniej i częściowo południowo-zachodniej została zatwierdzona rozkazem NDWP 3 czerwca 1945 r.¹⁸ Wydany rozkaz określający szczegółowo linie rozgraniczenia między dywizjami oraz precyzujący zadania dotarł do dywizji z opóźnieniem, już po ich przegrupowaniu w nowe rejonu i rozpoczęciu pełnienia służby granicznej.

Każda z dywizji zgodnie z rozkazem dowódcy 2. Armii z 27 maja 1945 r. otrzymała do ochrony odcinek granicy o długości 100 – 180 km. Organizowany przez dywizje system ochrony granicy miał się opierać na placówkach, nazywanych też strażnicami, stanowiącymi podstawowe ogniwo tworzonego systemu ochrony granicy państwa. Ponadto dywizje otrzymały zadanie rozbudowania w swoich pasach działania rubieży obrony ciągłej, głębokości 6 – 8 km względnie odpowiedniego adaptowania dla potrzeb ochrony granicy pozostałych po działaniach wojennych okopów, schronów, rowów strzeleckich, stanowisk broni maszynowej, punktów obserwacyjnych itp.

Przemieszczenie się do nowych rejonów działania, które miało rozpocząć się z dniem 28 maja 1945 r., wymagało pokonania wielu trudności związanych przede wszystkim z koniecznością szybkiego opuszczenia dotychczasowych rejonów stacjonowania oraz brakiem odpowiedniej ilości środków transportowych. Wskazane problemy nie zwalniały jednak dywizji z obowiązku rozpoczęcia pełnienia służby granicznej w dniu 10 czerwca. Pokonując trudności, związane także ze stosunkowo krótkim czasem na realizację rozkazu, dywizje na przełomie maja i czerwca osiągnęły wyznaczone pasy działania¹⁹ i 10 czerwca 1945 r. rozpoczęły pełnienie służby w ochronie granicy państwa. Dzień ten na podstawie decyzji ministra spraw wewnętrznych Władysława Wichy z dnia 6 czerwca 1955 r. stał się świętem powstałych we wrześniu 1945 r. Wojsk Ochrony Pogranicza.

Jednocześnie z przemieszczeniem się wydzielonych związków taktycznych 2. Armii do nowych rejonów pełnienia służby, na granicę z Czechosłowacją zostały skierowane dodatkowe siły. Było to związane z podjęciem przez stronę czechosłowacką prób zajęcia terenów w rejonie Głubczyc, Raciborza i Kotliny

brzeże Bałtyku w rej. Kamienia Pomorskiego-ujście Rurzyca do Odry, mp. dowództwa – Stargard Szczeciński; 5. DP – ujście Rurzyca do Odry-ujście Nysy Łużyckiej do Odry, mp. dowództwa – Krzeszyce; 8. DP – ujście Nysy Łużyckiej do Odry-Mużaków, mp. dowództwa – Lubsko; 7. DP – Mużaków-Kopaczów, mp. dowództwa – Lubań Śląski; 10. DP – Kopaczów–Łomnica Sudecka, mp. dowództwa – Jelenia Góra.

¹⁸ CAW, sygn. III.1.36, s. 206, Rozkaz naczelnego dowódcy WP nr 00304/OP z 3 VI 1045 r.; J. Ławski, op. cit., s. 73.

¹⁹ Meldunki operacyjne: CAW, sygn. III.5.229, s. 180 dla 5. DP (2 VI 1945 r.); CAW, sygn. III.5.27, s. 4 dla 8. DP (30 V 1945 r.); CAW, sygn. III.127.7, s. 58 dla 10. DP (1 VI 1945 r.).

Kłodzkiej, określonych programem tzw. Czeskiego Śląska²⁰. W wyniku zaistniałej sytuacji na tereny będące przedmiotem działań strony czechosłowackiej, strona polska skierowała 12 czerwca 1945 r. I. Korpus Pancerny i 10. DP²¹. Skierowane siły polskie miały zająć pozycje: I. KPanc. wzdłuż linii Prudnik – Cieszyn, natomiast 10. DP wzdłuż linii Prudnik – Nysa.

Precyzując zadania związków taktycznych w ochronie granicy państwa, 10 czerwca 1945 r. NDWP zobowiązało dowódcę 2. Armii WP do wykonywania przez podległe mu dywizje ścisłej kontroli ruchu osobowego, towarowego i tranzytowego²². Rozkaz ten nakazywał zamknięcie wiodących przez granicę dróg, przepraw i przejazdów kolejowych, by nie dopuścić do przekroczenia granicy przez osoby nieuprawnione, zwłaszcza przez Niemców, a w wyznaczonych miejscach zorganizować przejściowe punkty kontrolne, których zadaniem miało być przyjmowanie obywateli polskich i państw sojuszniczych, jeńców wojennych i więźniów hitlerowskich obozów, powracających z wojennej tułaczki²³.

W następstwie wydanego rozkazu dowódca 2. Armii nakazał 14 czerwca 1945 r.²⁴ zorganizowanie na granicy zachodniej i południowo-zachodniej pięciu takich punktów (po jednym w dywizji): 12. DP – w Zielonowie (koło Starogardu Szczecińskiego), 5. DP – w Słońsku (na wschód od Kostrzyna), 11. DP – w Tuplicach, 7 DP – w Pisarzowicach (na zachód od Lubania), 10. DP – w Jeleniej Górze. Zorganizowane przejściowe punkty kontrolne, jak określił gen. dyw. K. Świerczewski, miały być *przedpokojem do kraju dla wszystkich. U rodaków naszych powracających z kilkuletniego wygnania i poniżenia przedpokój ten urasta do świątyni, której progi przekraczają z drżącym sercem*²⁵. Utworzenie punktów kontroli zakończyło pierwszy, jak się okazało, etap organizacji ochrony zachodniej i częściowo południowo-zachodniej granicy państwa przez jednostki taktyczne 2. Armii.

²⁰ Vide: D. Janák, *Neklidná hranice*, cz. 1-2, [w:] „Časopis slezského zemského muzea”, Opava 1993, Roč. 42, série B- vědy historické, s. 63-75 i 147-168; Także o programie tzw. Czeskiego Śląska vide: A. Kastory, *Rewanż za Monachium. Z dziejów Czechosłowackiej polityki wobec sąsiadów w latach 1945-1947*, Kraków 1996, s. 24; P. Pałys, *Czechosłowackie rozszczenia graniczne wobec Polski 1945-1947. Racibórz-Głubczyce-Kłodzko*, Opole 2007, s. 52-53.

²¹ CAW, Sztab Główny WP, sygn. III.1.136, k. 43-44, Rozkazy nr 00333/OP oraz 00334/OP z 12 VI 1945 r.

²² CAW, Sztab Główny WP, sygn. III-5-36, s. 232, Rozkaz naczelnego dowódcy WP nr 0326/OP z 10 VI 1945 r.

²³ CAW, sygn. III.1.136, k. 206; H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945-1948*, Warszawa 1971, s. 35.

²⁴ CAW, sygn. III.5.170, s. 55, Rozkaz dowódcy 2. Armii WP nr 109 z 14 VI 1945 r.

²⁵ CAW, sygn. III.5.171, s. 55; J. Ławski, op. cit., s. 84.

Fot. 1. Przejściowy punkt kontrolny w Zgorzelcu w 1945 r.
(Źródło: www.prw.pl/articles/view/Od-70-lat-strzega-polskich-granic, dostęp 20 VI 2015 r.)

Przejęcie przez jednostki taktyczne 2. Armii wyznaczonych odcinków granicy państwa nie rozwiązywało jednak problemów związanych z jej ochroną, wynikających m.in. z braku doświadczenia, niewłaściwej organizacji systemu ochrony, samowoli jednostek i pododdziałów Armii Czerwonej, jak też specyfiki granicy zachodniej. Widoczne to było zwłaszcza na odcinku granicy biegnącej wzdłuż Nysy Łużyckiej, gdzie w całej rozciągłości wystąpiły niedomagania systemu ochrony granic, które związane były z niskim stanem wód nie stanowiącym większej przeszkody. Efektem tego był napływ na wschodnią stronę rzeki niemieckich uciekinierów próbujących przedostawać się na opuszczone przedtem tereny. W tej sytuacji postanowiono w celu niedopuszczenia do powrotu ludności niemieckiej przystąpić do drugiego etapu organizacji systemu ochrony granicy państwa – zorganizowania ochrony granicy na Nysie Łużyckiej po zachodniej stronie rzeki.

Zadanie zorganizowania ochrony granicy po zachodniej stronie Nysy Łużyckiej NDWP powierzyło ześrodkowanej na zachodnim brzegu Odry między Frankfurtem a Bad Frenwalde 1. Armii WP²⁶, dowodzonej przez gen. broni Stanisława Popławskiego. Dowódca 1. Armii w celu wykonania postawionego zadania 14 czerwca 1945 r. nakazał 2. i 6. DP do dnia 17 czerwca obsadzić zachodnią granicę Polski na lewym brzegu Nysy Łużyckiej, od jej ujścia do Odry do granicy z Czechosłowacją w rejonie

²⁶ CAW, sygn. III.4.16, Rozkaz bojowy sztabu 1. Armii WP nr 00150 z 12 V 1945 r.

Zittau. W myśl wydanego rozkazu 2. DP miała obsadzić odcinek granicy od ujścia Nysy Łużyckiej do Odry do m. Priebus (miejsce postoju dowództwa – Cottbus) a 6. DP odcinek od m. Priebus do m. Zittau (miejsce postoju dowództwa Lobau)²⁷. Zgodnie z wydanym rozkazem obie dywizje miały nawiązać łączność z oddziałami 2. Armii na prawym brzegu Nysy Łużyckiej, to jest z 7. i 11. DP, przeprowadzić rekonesans na swoich odcinkach celem ustalenia miejsca rozwinięcia strażnic i możliwych przepraw przez Nysę Łużycką, a następnie zorganizować w oparciu o dwa pułki piechoty kordonowy system ochrony granicy z odwodem w sile pułku piechoty rozlokowanym w pobliżu m.p. sztabu dywizji. Zadanie obu dywizji w myśl wydanego rozkazu sprowadzało się do nie dopuszczenia do przenikania pojedynczych osób oraz grup ludności niemieckiej na wschód od wyznaczonych pasów działania.

Przeprowadzone zmiany w organizacji granicy zachodniej ukształtowały w drugiej połowie czerwca 1945 r. system ochrony granicy zachodniej i części granicy południowo-zachodniej. W przyjętym systemie granicę zachodnią na wschodnim brzegu Odry i Nysy Łużyckiej ochraniały dywizje piechoty (12., 5., 11. i 7.) 2. Armii WP, a na zachodnim brzegu Nysy Łużyckiej dywizje piechoty (2. i 6.) 1. Armii WP. Natomiast na granicy południowo-zachodniej pełniła służbę 10. DP 2. Armii²⁸. Obsadzenie granicy zachodniej i części południowo-zachodniej Wojskiem Polskim miało ogromne znaczenie polityczne i psychologiczne, z uwagi na zbliżającą się konferencję szefów rządów wielkich mocarstw w Poczdamie i bez wątpienia wpłynęło na ostateczne postanowienia konferencji w kwestii ziem zachodnich.

Mimo podjętych decyzji w maju 1945 r. w procesie organizacji ochrony granic państwa przez jednostki WP, na uboczu pozostała sprawa objęcia ochroną granicy północno-wschodniej, wschodniej oraz południowo-wschodniej, które to pozostawały pod kontrolą sił sowieckich. Przyczyny takiego stanu były zróżnicowane, począwszy od braku uregulowania przebiegu granicy północno-wschodniej, po kontrowersje polsko-czechosłowackie w sprawie przebiegu granicy południowo-wschodniej i południowo-zachodniej. W wyniku czego, zwłaszcza na odcinku granicy południowo-wschodniej, sowieckie wojska pograniczne NKWD tworzyły swoistą zaporę przed eskalacją konfliktu polsko-czechosłowackiego²⁹.

²⁷ CAW, sygn. III.4.15, s. 8, Rozkaz dowódcy 1. Armii WP z 14 VI 1945 r.

²⁸ CAW, sygn. III.127.7, s. 58, Meldunek operacyjny 10. DP z 1 VI 1945 r. Na podstawie rozkazu NDWP nr 00370/OP z 29 VI 1945 r. z dniem 1 VII 1945 r. dywizja ta weszła w skład 1. Armii WP. CAW, sygn. III.1.36, s. 286.

²⁹ Sowieckie jednostki pograniczne NKWD 4. Frontu Ukraińskiego od 8 V 1945 rozpoczęły przemieszczanie na granicę polsko-czechosłowacką zgodnej z jej przebiegiem w dniu 1 I 1938 r. Oznaczało to, że sporny obszar Zaolzia pozostał po stronie Czechosłowackiej. Vide: *Pismo Ł. Berii do J. Stalina o skierowaniu wojsk NKWD ZSRS do ochrony granicy polsko-czechosłowackiej oraz Uchwała Państwowego Komitetu Obrony*, [w:] *Teczka Specjalna J. W. Stalina. Raporty NKWD*

Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej w trudnym, pełnym wzajemnych oskarżeń procesie normalizacji stosunków ze stroną czechosłowacką, w połowie czerwca 1945 r. uzyskał zgodę strony sowieckiej na objęcie części granicy z Czechosłowacją od m. Jabłonki do stacji Użok (styk granicy południowej z granicą wschodnią). W wyniku czego jednostki sowieckich wojsk ochrony pogranicza NKWD miały w ciągu miesiąca czerwca i lipca 1945 r. przekazać strzeżony odcinek granicy południowej stronie polskiej. Wyrażona zgoda na przekazanie wspomnianego odcinka granicy południowej sprawiła, że naczelny dowódca WP 19 czerwca 1945 r. wydał rozkaz nakazujący dokonanie zmian w dotychczasowej dyslokacji jednostek WP, ochraniających granicę zachodnią³⁰.

W myśl wydanego rozkazu przekazany odcinek granicy południowo-wschodniej miała objąć 8. DP, wyłączona ze składu 2. Armii i przekazana do dyspozycji NDWP, a następnie włączona w skład 1. Armii³¹. Zgodnie z rozkazem, dywizja po opuszczeniu dotychczas zajmowanego odcinka granicy zachodniej nad Nysą Łużycką (ujście Nysy Łużyckiej do Odry – Mużaków) i przekazaniu go 11. DP miała ześrodkować swe siły w rejonie Krosna i Sanoka do dnia 15 lipca 1945 r. Następnie miała przystąpić do obsadzania granicy polsko-czechosłowackiej w pasie o szerokości 282 km – od m. Piwniczna (wyl.) do stacji Użok³².

Nim doszło do przejścia przez 8. DP wyznaczonego odcinka granicy polsko-czechosłowackiej, w związku z wyłączeniem 1. Armii WP ze składu 1. Frontu Białoruskiego w dniu 28 czerwca 1945 r.³³, NDWP nakazało wprowadzenie zmian w dotychczasowej strukturze ochrony granicy państwa. Zmiany te wprowadzone rozkazem z dnia 29 czerwca 1945 r.³⁴ sprowadzały się do nakazu obsadzenia granicy południowej od Jeleniej Góry do stacji kolejowej Użok na granicy polsko-sowieckiej przez 2., 6., 8. i 10. DP³⁵, jak też do opuszczenia zajmowanych pozycji wzdłuż części granicy polsko-czechosłowackiej przez I. KPanc. i 10. pułk KBW. Realizując

z *Polski 1944-1946*, oprac. T. Cariewskaja, A. Chmielarz, A. Paczkowski, E. Rosowska, S. Rudnicki, Warszawa 1998, s. 229-230.

³⁰ CAW, sygn. III.1.36, s. 206, Rozkaz naczelnego dowódcy WP nr 0345 z 19 VI 1945 r.

³¹ CAW, sygn. III.4.15, k. 15, Rozkaz naczelnego dowódcy WP nr 152/OP.

³² CAW, sygn. III.1.36, s. 260; S. Rzepiński, *8 Dywizja Piechoty. Z dziejów 8 Drezdeńskiej Dywizji Piechoty im. Bartosza Głowackiego*, Warszawa 1970, s. 290.

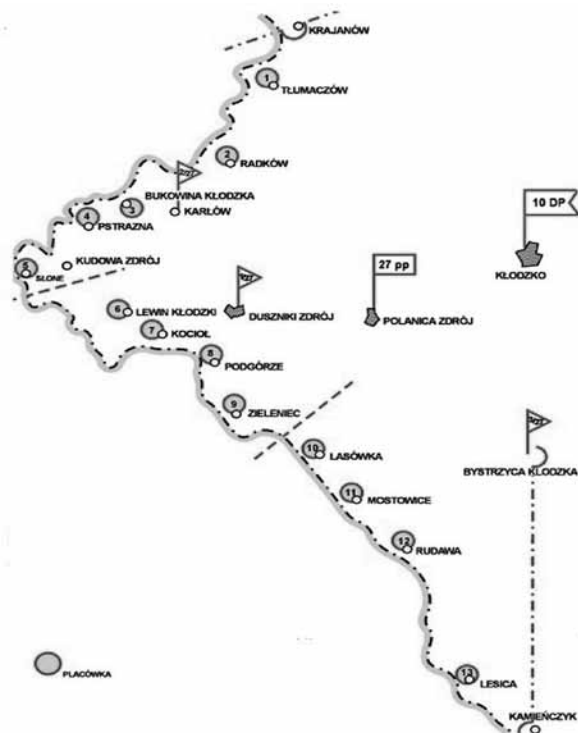
³³ 1. Armia WP została wyłączona ze składu 1. Frontu Białoruskiego 28 VI 1945 r. Vide: CAW, sygn. III.1.36, s. 286-288, Telegram naczelnego dowództwa Armii Czerwonej nr 14096 z 28 VI 1945 r. 1. Armia została podporządkowana NDWP 5 VII 1945 r.

³⁴ CAW, Sztab Główny WP, sygn. III.1.36, s. 286, Rozkaz nr 00370/OP z 29 VI 1945 r.

³⁵ CAW, Sztab Główny WP, III.1.36, s. 286, Rozkaz nr 00370/OP z 29 VI 1945 r.; K. Frontczak, *Siły Zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945-1947*, Warszawa 1974, s. 234-235; J. Prochwicz, *Wojsko Polskie w ochronie granic Polski (w pięćdziesiąt rocznicę objęcia ochrony granic przez jednostki 2. Armii WP)*, „Problemy ochrony granic”, 2000, nr 13, s. 21-28.

powyższy rozkaz do połowy lipca 1945 r. wyznaczone rozkazem jednostki przegrupowały się w nowe rejony dyslokacji i przystąpiły do pełnienia służby granicznej³⁶.

Wydany rozkaz NDWP zobowiązywał dowódcę 2. Armii do m.in.: wzmocnienia siłami 7. DP zachodniego odcinka granicy polsko-czechosłowackiej na wschód od Kopaczowa do m. Przesieka. Dowódca 2. Armii realizując polecenie, rozkazem z 3 lipca 1945 r.³⁷ nakazał 7. DP przejąć przydzielony jej odcinek granicy południowej siłami 33. pp, przegrupowanego z Nysy Łużyckiej. Pułk ten, po przekazaniu odcinka Mużaków-Pieńsk pododdziałom 11. DP w dniach 4-7 lipca 1945 r.³⁸, w ciągu następnych dni obsadził odcinek Kopaczów-Przesieka. W związku z tym 10. DP przegrupowała swe pododdziały w kierunku wschodnim, przenosząc dowództwo z Jeleniej Góry do Kłodzka.

Organizacja ochrony granicy przez 27. pp 10. DP w okresie 10 lipca – 28 października 1945 r.
(Źródło: <http://ioh.pl/artykuly/pokaz/konflikt-graniczny-polskoczechosowacki-w-latach>, dostęp 20 VI 2015 r.)

³⁶ 32. pp 8. DP już 13 VII 1945 r. przystąpił do pełnienia służby granicznej na odcinku od m. Piwniczna (wył.) do m. Ciecchanie, luzując ochraniające dotychczas ten odcinek sowieckie jednostki wojsk ochrony pogranicza. S. Rzepski, op. cit., s. 291; 14. pp 6. DP przystąpił do pełnienia służby granicznej 15 VII 1945 r. na odcinku Cieszyn–Zdatna. A. Stachula, *Szósta pomorska. Z dziejów Szóstej Pomorskiej Dywizji Piechoty 1944-1948*, Warszawa 1981, s. 253.

³⁷ CAW, sygn. III.1.29, s. 37, Rozkaz operacyjny dowódcy 2. Armii WP nr 0024 z 3 VII 1945 r.

³⁸ Ibidem; S. Gać, *7 Dywizja Piechoty*, Warszawa 1971, s. 246.

Realizacja rozkazów wydanych w okresie maj – lipiec 1945 r. sprawiła, że w niespełna dwa miesiące po zakończeniu działań wojennych granice Polski, poza odcinkami na północnym-wschodzie, wschodzie i na wybrzeżu, znalazły się pod kontrolą sił zbrojnych. Miało to szczególne znaczenie na odcinku granicy zachodniej, której przebieg miał się rozstrzygnąć podczas obrad konferencji poczdamskiej³⁹. Szybkie i w miarę sprawne obsadzenie jednostkami taktycznymi WP granicy zachodniej stanowiło poważny atut w późniejszych przetargach odnośnie powojennych granic Polski. Dzięki stworzeniu faktów dokonanych przy obejmowanej granicy zachodniej, delegacja polska w Poczdamie przedstawiając swój program terytorialny, miała w ręku liczący się atut polityczny i militarny.

Rozstrzygnięcia, jakie zapadły w trakcie konferencji poczdamskiej w kwestii polskiej granicy zachodniej, wpłynęły – obok zachodzących przemian w organizacji sił zbrojnych – na zmiany strukturalne i dyslokację jednostek ochraniających granice państwa. Przemiany zapoczątkował wydany 22 sierpnia 1945 r. rozkaz organizacyjny NDWP⁴⁰, zgodnie z którym rozwiązano dowództwa 1. i 2. Armii WP oraz podzielono terytorium kraju na siedem okręgów wojskowych. Okręgom powierzono m.in. obowiązki ochrony granic państwa (za wyjątkiem Okręgu Wojskowego Łódź). Powierzenie obowiązków ochrony granic państwa poszczególnym okręgom wojskowym wiązało się także ze zmianami w dyslokacji związków taktycznych pełniących służbę w ochronie granicy.

W celu usprawnienia dowodzenia i biorąc pod uwagę zasięg terytorialny poszczególnych okręgów wojskowych, granica zachodnia została podzielona na odcinki. Dokonany podział sprawił, że związki taktyczne po dokonaniu niezbędnych przesunięć w terenie zajmowały następujące odcinki granicy zachodniej: 12. DP Krajnik–Kostrzyn, 5. DP Kostrzyn – Mielno, 11 DP Mielno – Pieńsk, 7. DP Pieńsk – Przesieka. Dokonana reorganizacja WP, związana ze stopniowym przechodzeniem sił zbrojnych na stopę pokojową spowodowała, że na przełomie września i października 1945 r. zachodnią granicę Polski od wybrzeża Bałtyku aż po styk z granicą czechosłowacką ochraniały 4 dywizje piechoty, wchodzące w skład trzech okręgów wojskowych: Pomorskiego OW (12. DP), Poznańskiego OW (5. DP), Śląskiego OW (7. i 11. DP).

Powyższy stan rzeczy przetrwał do listopada 1945 r. z jedną tylko zmianą, dokonaną w połowie października 1945 r. na odcinku 12. DP. Zmiana ta była związana z podpisaniem 21 września 1945 r. w Schwerinie porozumienia doty-

³⁹ Konferencja w Poczdamie (17 VII–2 VIII 1945 r.) była naradą szefów rządów W. Brytanii, Stanów Zjednoczonych Ameryki i ZSRS mająca na celu ustalenie trybu likwidacji skutków II wojny światowej i podjęcia decyzji w sprawie dalszych losów Niemiec.

⁴⁰ CAW, Sztab Główny WP, t. 84, s. 14, Rozkaz nr 0208/org. z 22 VIII 1945 r.

czącego przebiegu linii granicznej w rejonie Szczecina między dowódcą sowieckich wojsk okupacyjnych w Niemczech marsz. Gieorgijem Żukowem a delegacją polską reprezentowaną przez prezydenta Szczecina Piotra Zarembę i wojewodę zachodniopomorskiego płk. Leonarda Borkowicza⁴¹. W myśl podpisanego porozumienia władze polskie mogły przystąpić do obsadzenia tego 50 km lądowego odcinka granicy polsko-niemieckiej z dniem 4 października 1945 r.⁴² Na podstawie zawartego porozumienia 4 października 1945 r. lądową granicę w rejonie Szczecina obsadziły pododdziały 11. pułku KBW⁴³, które pełniły służbę graniczną do połowy października.

W dniach 14-15 października 1945 r. 12. DP wzmocniona szwadronem ułanów 1. Warszawskiej Dywizji Kawalerii, przejęła od 11. pułku KBW lądową granicę w rejonie Szczecina oraz pozostałą część 50 km lądowego odcinka granicy polsko-niemieckiej, przegrupowując się na obszary zaodrzańskie. Odcinek granicy od Gryfina do Nowego Warpna obsadził 41. pp, a na wyspie Uznam – przydzielony szwadron kawalerii. Pozostałe pododdziały nadal pełniły na wschodnim brzegu Odry oraz w rejonie Kamienia Pomorskiego służbę na starym zarysie granicy. Przyczyną utrzymywania tego stanu rzeczy była potrzeba uniemożliwienia przechodzenia Niemców, którzy mieszkali pomiędzy obydwoma granicami, na terytorium Polski.

Dokonane zmiany na granicy zachodniej dotyczyły także związków taktycznych pełniących służbę na granicy polsko-czechosłowackiej, które zgodnie z rozkazem z 29 czerwca 1945 r. przyjęły następujące ugrupowania: 10. DP Przesieka – Paczków, 2. DP Paczków – Myto (do września 1945 r. z dniem 2 października 1945 r. dywizja przekazała zajmowany odcinek granicy 13. DP i została przesunięta na obszar IV OW Łódź, a jej jednostki zakwaterowano w Kielcach, Częstochowie, Radomiu i Piotrkowie Trybunalskim), 6. DP Myto – Piwniczna, 8. DP Piwniczna – Urok, 13. DP Paczków – Zwardoń⁴⁴.

Ochrona granic państwa przez taktyczne jednostki WP była rozwiązaniem doraźnym, wynikającym przede wszystkim z potrzeb politycznych, mających zaakcentować polskie prawa do granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Takiego stanu nie można było utrzymywać jednak przez dłuższy okres, jako że jednostki wojskowe nie były przygotowane do pełnienia służby granicznej zarówno pod względem wyszkolenia specjalistycznego, jak i strukturalno-organizacyjnym. Ponadto podjęte działania zmierzające do reorganizacji sił zbrojnych wynikające z konieczności przejścia

⁴¹ P. Zaremba, *Walka o polski Szczecin*, Wrocław 1986, s. 337-341.

⁴² AMSZ, z. 18, w. 27, t. 407, s. 1-3; P. Zaremba, op. cit., s. 337-341.

⁴³ P. Zaremba, *Wspomnienia prezydenta Szczecina 1945-1950*, Poznań 1977, s. 267, 288, 296, 299-300.

⁴⁴ 13. DP odcinek Paczków – Myto przejęła od 2. DP do 10 X 1945 r.

z etatów wojennych na etaty okresu pokojowego, wymagały zwolnienia związków taktycznych ochraniających dotychczas granice państwa od obowiązku bezpośredniej ich ochrony. Bowiem rozmieszczenie znacznej liczby jednostek taktycznych wzdłuż granic utrudniało realizację planów operacyjnych i organizację systematycznego szkolenia. W tych warunkach niezbędne stało się powołanie formacji specjalistycznej, przeznaczonej wyłącznie do ochrony granic, odpowiednio do tego zorganizowanej i przygotowanej.

Realizacja działań mających na celu zmianę dotychczasowego systemu ochrony granic państwa była tym bardziej uzasadniona, że po decyzji konferencji poczdamskiej, pomimo bardzo ogólnych sformułowań dotyczących granicy zachodniej oraz zaniku zagrożenia granicy południowej zbrojnymi działaniami strony czechosłowackiej, zniknęły przesłanki polityczne, które stały m.in. przy decyzji o obsadzeniu w czerwcu 1945 r. jednostkami taktycznymi WP granic państwa. Nie mniejsze znaczenie miało też stopniowe krzepnięcie aparatu administracyjnego państwa, a także wzmocnienie międzynarodowej pozycji Polski po utworzeniu 28 czerwca 1945 r. Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej⁴⁵ i jego uznaniu przez społeczność międzynarodową.

Wszystkie te czynniki spowodowały, że dalsze pełnienie służby na granicach państwa przez jednostki taktyczne WP było nieuzasadnione. Pod koniec sierpnia 1945 r. zostały podjęte prace, mające na celu powołanie formacji granicznej. W konsekwencji tych działań jednostki taktyczne WP w okresie 25 października – 4 grudnia 1945 r.⁴⁶ przekazały dotychczas ochraniane odcinki granicy państw na zachodzie oraz na południu jednostkom i pododdziałom Wojsk Ochrony Pogranicza. Tym samym zakończył się okres, w którym ochronę granic państwa powierzone jednostkom taktycznym 1. i 2. Armii WP.

⁴⁵ Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej został utworzony w wyniku realizacji uchwał jałtańskiej konferencji i porozumienia na konferencji w Moskwie (18-21 VI 1945 r.) między Rządem Tymczasowym RP a przedstawicielami rządu emigracyjnego. Istniał do 4 II 1947 r.

⁴⁶ Ostatni odcinek granicy zachodniej strzeżony przez 12. DP został przekazany 4 XII 1945 r., kiedy to 15. Komenda Odcinka WOP przejęła odcinek granicy od Kanału Piastowskiego po wyspę Wolin od 39. pp. Vide: CAW, prot. 10/52, t. 1975, s. 86; H. Kula, *Granica morska PRL 1945-1950*, Warszawa 1979, s. 78; J. Poksiński, *Pomorski Okręg Wojskowy 1945-1949*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1983, nr 2-3, s. 389-390.

SUMMARY

Polish Army in borders protection, May – December 1945

Situation in new, post-war Poland have forced the need to ensure protection of the country borders. This concerned particularly the western border, as to the course of which there was no agreement between the Allies. Following the national interest, the communist Polish government immediately after the cessation of hostilities dislocated the 2nd and later the 1st Army of the Polish Army to secure the new border on the Oder-Neisse line.

Army used cordon strategy to secure roads, crossings and railway as well as suppress returns of Germans, who fled to the West from war front. The army took over the Poles returning from forced labor under Third Reich and was struggling with the arbitrary actions of the Red Army troops. Securing border by Polish troops had an important propaganda and helped Polish negotiators at the Potsdam Conference in dispute over Polish border on the Oder and Neisse. What is more, Polish divisions took responsibility for guarding southwestern part of border with Czechoslovakia. It was a strong debating point in a border dispute between Warsaw and Prague.

Protection of state borders by the Polish Army unit was an temporary solution, that could not last long. The reason for that is that the Polish Army troops were not prepared to border duties.

End of August 1945 brought to life a specialized border unit. From October 25th to December 4th 1945 Wojska Ochrony Pogranicza progressively took control over west and south parts of Polish borders.

РЕЗЮМЕ

Польское Войско в охране границы в период с мая по декабрь 1945 г.

Новые, послевоенные польские границы нуждались в необходимости обеспечения их безопасности. Это особенно относилось к западной границе, о её проходе не было согласия между союзниками. Руководствуясь интересами государства, коммунистическое польское правительство сразу же после прекращения боевых действий направило вторую, а затем 1-ю Армию Польского Войска к занятию новой границы на линии Одры и Лужицкой Нысы.

Войска создали кордонную систему, защищая дороги, перекрестки и железнодорожные линии, предотвращая возвращение в те области немецкого населения, которые бежали на Запад, через фронт. Войска принимали поляков, возвращающихся из принудительных работ в Третьем рейхе и боролись

с произвольными действиями Красной Армии. Назначение пограничных войск имело пропагандное значение и способствовало польским переговорам на Потсдамской конференции в борьбе за западную границу на Одре и Нысе. Польские подразделения также защищали юго-западную границу с Чехословакией, выдвигая аргумент в острой политической борьбе между Варшавой и Прагой, об оспариваемой территории.

Охрана государственной границы частями Польского Войска было временным решением. Такого состояния невозможно было удержать в течение длительного периода, тем более, что военные части не были подготовлены к пограничной службе.

В конце августа 1945 года были созданы специализированные пограничные части. С 25 октября до 4 декабря 1945 года армия передала участки государственной границы на западе и юге частям пограничных войск.

